

Kantelu eduskunnan oikeusasiamiehelle

Kantelija: Dos. Jouni Luukkainen

puheenjohtaja, Pääkaupunkiseudun ateistit ry
Wallininkuja 2 C 53, 00530 HELSINKI
p. (09) 191 51443, (09) 7534 703
jouni.luukkainen@helsinki.fi

Viranomainen, jonka menettelyä arvostelen: Rauman kaupungin opetustoimi.

Toimenpide, jota pidän virheellisenä: Kasvatus- ja opetuslautakunta tiedottaa uskonnon ja elämäntutkimustiedon opetuksesta yli viisi vuotta sitten kumotun vanhan uskonnonvapauslain ja jo 10 vuotta sitten kumotun peruskoululain mukaisesti. Näin Rauma on vuosien ajan johtanut harhaan ev.-lut. valtakirkkoon kuulumattomien oppilaiden huoltajia. On hyvin suurena vaarana, että erityisesti mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomia oppilaita on vain tämän virheen tähden joutunut uskonnonopetukseen, joka silloin on ollut heille suureksi haitaksi.

Asian kuvaus: Rauman kaupungin kasvatus- ja opetuslautakunta kuuluttaa 15.1.2009 päivätyllä tiedotteellaan *Rauman kaupungin peruskoulut. Uusien oppilaiden ilmoittautuminen ja kouluun tutustuminen sekä uskonnon opetuksen järjestäminen (LIITTEENÄ)*, joka tänäänkin löytyi verkosta osoitteesta <http://www.rauma.fi/opetus/Ajankohtaista/Ilmoittautumistiedote.2009.pdf>, otsikon **Ev.lut. ja ortod. uskonnon opetuksesta vapautettujen opetuksen järjestäminen** alla seuraavaa:

Huoltajan, joka haluaa oppilaan vapautettavaksi uskonnonvapauslain nojalla koulun yleisestä uskonnonopetuksesta, on tehtävä tästä ilmoitus koulun rehtorille 31.3.2009 mennessä. Rehtori vapauttaa oppilaan ko. opetuksesta ja ilmoittaa asiasta kasvatus- ja opetuslautakunnalle.

Uskontokuntiin kuulumattomille järjestetään elämäntutkimustiedon opetusta jos oppilaita on koulussa vähintään kolme ja heidät on vapautettu uskonnonvapauslain nojalla koulun yleisestä uskonnonopetuksesta. Samaan tunnustukseen kuuluville järjestetään opetusta, jos oppilaita on vähintään kolme ja huoltajat sitä vaativat 31.3.2009 mennessä.

Rauman tiedote puhuu siis edelleen 1.1.1923–31.7.2003 voimassa olleen vanhan uskonnonvapauslain 267/1922 ja 1.8.1984–31.12.1998 voimassa olleen peruskoululain 476/1983 (28 §) mukaisesti koulun yleisestä uskonnon opetuksesta, tästä vapauttamisesta huoltajan ilmoituksella, uskontokunnista sekä koulukohtaisesta kolmen säännöstä.

Miksi kuvaamani toiminta on mielestäni virheellistä?

a) Tarkastelen aluksi lainsäädäntöä ja Opetushallituksen tiedotteita. Uusi uskonnonvapauslaki (453/6.6.2003) ja perusopetuslain (628/1998) lailla 454/6.6.2003 muutettu uskonnon ja elämäntutkimustiedon opetusta koskeva 13 § tulivat voimaan 1.8.2003. Perusopetuslain mukaan oppilaiden enemmistön uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton oppilas voi huoltajan ilmoitettua asiasta osallistua tämän yhdyskunnan mukaiseen uskonnon opetukseen; uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomalle oppilaalle, joka ei osallistu yllä mainittuun uskonnon opetukseen, opetetaan elämäntutkimustietoa; ja perusopetuksen järjestäjän tulee järjestää elämäntutkimustiedon opetusta, jos opetukseen oikeutettuja oppilaita on vähintään kolme. Opetushallitus antoi 6.6.2003 tiedotteen 20/2003 *Perusopetuslain muutoksen vaikutukset uskonnon ja elämäntutkimustiedon opetukseen sekä koulun toimintaan*. Opetushallitus antoi 28.2.2006 täsmennetyn tiedotteen 19/2006 samasta asiasta (<http://www.edu.fi/peruskoulu/uskonto/perusopetuslaki.pdf>). En liitä näitä tiedotteita mukaan; ne ovat kyllä oikeusasiamiehelle tuttuja niistä joko suoraan tai välillisesti tehdyistä kanteluista: omista kanteluistani drno:t 1991/4/2003 (Helsinki), 2097/4/2003 (Helsinki), 2083/4/2003 (Espoo), 1066/4/

2006 (Opetushallitus), 3724/4/2006 (Espoo) ja 3725/4/2006 (Helsinki) sekä rehtori Satu Honkalan kantelusta dnro 1705/4/2003 (Opetushallitus). Linaan kuitenkin jälkimmäisen tiedotteen luvun 1.3 ”Oppilaan ja huoltajan asema” neljännen ja viidennen kappaleen:

Perusopetuslain 13 §:n voimaantullessa enemmistön uskonnon opetukseen osallistui osa sellaisista oppilaista, jotka eivät kuuluneet mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan tai kuuluivat johonkin muuhun uskonnolliseen yhdyskuntaan kuin evankelis-luterilaiseen kirkkoon.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kannanoton perusteella opetuksen järjestäjän tai koulun tulee tiedottaa huoltajille, että näiden tulee erikseen ilmoittaa, mihin opetukseen oppilas jatkossa osallistuu (mikäli ilmoitusta ei ole tehty lain voimaantulon jälkeen). Ilmoittautumismenettelystä päätetään paikallisesti.

Huomautan heti äskeisestä, että erityisesti uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattoman oppilaan huoltajien ei lain mukaan tarvitse tehdä *mitään* ilmoitusta, saati yhteistä, oppilaan osallistumisesta elämäkatsomustiedon opetukseen sikäli kuin perusopetuksen järjestäjä on sitten velvollinen sitä järjestämään, mutta sen sijaan ilmoitus tarvitaan uskonnonopetukseen osallistumiseen. Mutta muuten tässä siis ilmaistaan, että aiempi pidäytyminen vapautuksen vaatimisesta enemmistön uskonnon opetuksesta ei ole laissa tarkoitettu ilmoitus tähän uskonnon opetukseen osallistumisesta. Edelleen lainauksen jälkimmäisessä kappaleessa yksikkö ”oppilas” ja monikko ”huoltajille . . . näiden” tarkoittavat, että ilmoituksen, silloin kun sellainen tarvitaan, on oltava oppilaan huoltajien yhteinen. Opetushallitus perusteli tiedotteensa täsmentämisen tarpeen vastauksessaan 18.3.2005 (dnro 20/030/2003) eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen selvitys- ja lausuntopyyntöön yllä mainituissa kanteluasioissa 1705/4/03, 1991/4/03, 2097/4/03 ja 2083/4/03 korkeimman hallinto-oikeuden 25.11.2004 antamalla vuosikirjapäätöksellä KHO:2004:99 (taltionumero 3007), jonka mukaan uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattoman lapsen toinen huoltaja ei toisen huoltajan vastustaessa voi pätevästi tehdä perusopetuslain 13 §:n 1 momentissa tarkoitettua ilmoitusta lapsen osallistumisesta enemmistön uskonnon opetukseen. Tämän ennakkoratkaisun, joka tietysti on otettava huomioon kaikissa analogisissakin tilanteissa, perusteluina käytetyt lainkohdat sanovat erityisesti, että lapsen uskonnollisesta asemasta päättävät lähtökohtaisesti huoltajat yhdessä ja että asiasta, jolla on huomattava merkitys lapsen tulevaisuuden kannalta, voivat huoltajat päättää vain yhdessä. Kanteluasiassani 1066/4/2006 Opetushallitus antoi 30.5.2006 eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen selvityspyynnön johdosta lausunnon (dnro 10/030/2006), jonka toiseksi viimeisen kappaleen loppuksi lainaan:

Opetushallitus on kantelijan kanssa samaa mieltä siinä, että ilmoitettaessa uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton oppilas enemmistön uskonnonopetukseen, tulee ilmoituksessa olla kaikkien oppilaan laillisten huoltajien allekirjoitus.

b) Yritän nyt tarkastella uskonnonopetuksen ja elämäkatsomustiedon opetuksen määräytymistä lainsäädännön ja sen a)-kohdassa kuvaamani tulkinnan valossa mahdollisimman kattavasti.

Oppilaiden enemmistön uskonnolliseen yhdyskuntaan eli käytännössä siis ev.-lut. kirkkoon kuuluvalla oppilaalla opetetaan ev.-lut. uskontoa. Muut on suljettava tästä opetuksesta paitsi siinä poikkeustapauksessa, että oppilaan huoltajat yhdessä ilmoittavat oppilaan tähän opetukseen. Oletan tästä lähtien tilanteen, että oppilas ei ole ev.-lut. opetuksessa.

Tällöin ortod. kirkkoon kuuluvalla oppilaalla opetetaan ortod. uskontoa. Uskoisin Rauman kaupungin peruskoulujen suomenkielisessä opetuksessa olevan ainakin kolme tällaista oppilasta, jolloin opetus järjestyy. Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomalle oppilaalle, jonka huoltajat eivät ole yhdessä muuta koululle ilmoittaneet tai koululta pyytäneet, opetetaan elämäkatsomustietoa. Uskoisin opetuksen ainakin Rauman kaupungin suomenkielisessä perusopetuksessa järjestyvänkin. Mutta ellei, niin oppilas on sijoitettava perusopetusasetuksen 5 §:n määräämään muuhun opetukseen tai ohjattuun toimintaan.

Muuhun uskonnonvapauslaissa tarkoitettuun uskonnolliseen yhdyskuntaan kuin ev.-lut. tai ortod. kirkkoon kuuluvan oppilaan (ja myös ortod. kirkkoon kuuluvan oppilaan, jos ortod. opetus ei järjesty) koulun on lähtökohtaisesti sijoitettava kaiken uskonnonopetuksen ja elämäkatsomustiedon

opetuksen sijasta perusopetusasetuksen 5 §:n määräämään muuhun opetukseen tai ohjattuun toimintaan; on huomattava, että sellainen opetus tai toiminta ei siis ole yhdenkään oppilaan eikä yhdenkään tämän huoltajista omantunnon vastaista, vaan on yksinomaan oppilaalle hyödyksi. Poikkeuksen tästä lähtökohtajärjestelystä tekee vasta oppilaan huoltajien yhteinen 1) pyyntö saada oppilaalle oman uskonnon opetusta tai 2), jos tämä opetus ei järjesty, pyyntö saada oppilaalle elämäkatsomustiedon opetusta tai 3) ilmoitus ja selvitys oppilaan kuulumisesta tuollaiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan ja uskonnon opetusta korvaavan opetukseen saamisesta siellä. Sama lähtökohtajärjestely ja poikkeustapaus siitä koskee useampaan kuin yhteen uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvaa oppilasta. On huomattava, että, kuten myös opetushallituksen jälkimmäinen tiedote (kohta 1.1) myöntää eduskunnan (apulais) oikeusasiamiehen päätökseen viitaten, oppilaalle ei synny velvollisuutta osallistua oman uskonnon opetukseen, vaikka kolmesta muusta oppilaasta esitetyn pyynnön tähden opetus olisi järjestetty.

Opetushallituksen esityksestä opetusministeriölle, että säädösten avulla selvennettäisiin niiden velvoitetta osallistua oman uskonnon opetukseen, joille sitä ei ole pyydetty, on syytä esittää se huomio, että käsite oman uskonnon opetus ei ole aivan yksioikoinen. Esimerkiksi islamin opetus kai voitaisiin säätää vain sellaisen oppilaan oman uskonnon opetuksiksi, joka kuuluu uskonnolliseen yhdyskuntaan, joka on tehnyt päätöksen, että koulun islamin opetus on tämän yhdyskunnan oman uskonnon opetusta; kouluviranomaisen ei sellaista päätöstä voisi tehdä esimerkiksi edes yhdyskunnan nimen perusteella.

Haluan korostaa, että elämäkatsomustiedon opetuksen luonteen on saatava pysyä sen varsinaisen kohderyhmän, uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien mukaisena, vaikka opetukseen osallistuisi uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvia; edellisillä, toisin kuin jälkimmäisillä, ei edes olisi mahdollisuus väistää tarpeidensa vastaiseksi muuttunutta opetusta.

Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumaton oppilas voi huoltajien yhteisestä pyynnöstä osallistua myös sellaiseen perusopetuksen järjestäjän järjestämään uskonnon opetukseen, joka oppilaan saaman kasvatuksen ja kulttuuritaustan perusteella ilmeisesti vastaa hänen uskonnollista katsomustaan. Todellakin, myös tällaisen näkemyksen oppilaan uskonnollisesta katsomuksesta oppilaan saaman kasvatuksen ja kulttuuritaustan perusteella sekä siihen perustuvan pyynnön on oltava huoltajien yhteinen ollakseen pätevä. Mutta mielestäni huomio on kiinnitettävä myös siihen mahdollisuuteen, että uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattoman oppilaan huoltajat yhdessä ilmoittavat oppilaalla olevan hänen saamansa kasvatuksen ja kulttuuritaustan perusteella jonkin tietyn uskonnollisen katsomuksen ja että tämän perusteella he pitävät elämäkatsomustiedon opetusta oppilaan uskonnollisen katsomuksen vastaisena. Tällöin ratkaisu olisi sijoittaa oppilas perusopetusasetuksen 5 §:n määräämään muuhun opetukseen tai ohjattuun toimintaan, sillä lähimmäksi tuleva koulun järjestämä uskonnon opetus ei välttämättä ole sellaista, että huoltajat haluaisivat esittää pyynnön, että oppilas saisi siihen osallistua.

c) Tarkastelen nyt Rauman tapausta.

Se, että Raumalle on riittänyt oppilaiden enemmistön uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattoman oppilaan huoltajan, siis huoltajista yhden, ilmoitus enemmistön uskonnon opetuksesta vapauttamisesta, on kyllä ilmeisesti ottanut huomioon sen, että tällaisissa tapauksissa oppilaan toinen huoltaja ei puolestaan ole voinut ilmoittaa oppilasta uskonnonopetukseen vapautuksen siten kumoten. Näin Raumalle täytyy nyt olla tuttu ja itsestään selvästi hyväksyttävä se ajatus, että kaikkien perusopetuslain 13 §:ssä mainittujen huoltajan ilmoitusten, pyyntöjen ja päätösten on oltava huoltajien yhteisiä ollakseen päteviä.

Rauman toiminta on virheellistä siksi, että se ei ole ottanut huomioon muuttuneita lakeja ja niiden muuttuneita tulkintoja. Oppilaan sijoittaminen automaattisesti koulun toimesta elämäkatsomustiedon opetukseen silloin, kun oppilaan huoltajat eivät ole yhdessä muusta ilmoitusta tai pyyntöä koululle tehneet, on aivan toista kuin oppilaan sijoittaminen elämäkatsomustiedon opetukseen huoltajalta aktiivisuutta vaatineen vapautusvaatimuksen perusteella. Nykyinen lainsäädäntö lähtee siitä, että uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumaton oppilas kuuluu elämäkatsomustiedon opetukseen. Sil-

loin sellainen huoltaja, joka on tyytyväinen siihen, että oppilaalle opetetaan elämäntietoa, tai joka on välinpitämätön asiasta, täyttää asian suhteen huoltajan velvollisuutensa parhaiten silloinkin, jos pysyttelee täysin passiivisena: oppilaalle ei voi opettaa uskontoa. Jos vaikka oppilaan huoltajista toinen haluaisikin oppilaalle opettavan uskontoa, oppilaan edun passiivinenkin puolustaja hoitaa velvollisuutensa pidättymällä allekirjoituksesta. Mutta Rauman käytäntö, että oppilaalle opetetaan elämäntietoa vain, jos hänellä on huoltaja, joka on niin aktiivinen ja sosiaalisen paineen kestävä, että vaatii oppilaan vapauttamista uskonnon opetuksesta, loukkaa oppilaan tyhjää uskonnollista asemaa vailla uskonnollisten yhdyskuntien jäsenyyksiä.

Virheellinen tila on jatkunut vuosia. Rehtorit ovat menetelleet väärin, mahdollisesti tehneet virkavirheen, vapauttaessaan huoltajan ilmoituksesta oppilaita uskonnonopetuksesta 1.8.2003 jälkeen ja ilmoittaessaan asiasta kasvatus- ja opetuslautakunnalle, koska sellaista valtaa rehtoreilla ei nimittäin ole ja koska sellaista valtaa silti osoittaessaan rehtorit ovat mielestäni pelotelleet muiden oppilaiden huoltajia ja johtaneet heitä harhaan siitä, kuka ja millä perusteella on oikeutettu elämäntietoon opetukseen. Mielestäni rehtorit ovat selkeästi syyllistyneet virkavirheeseen, jos he ovat sijoittaneet yhdenkin sellaisen oppilaan elämäntietoon sijasta uskonnonopetukseen, josta koululla ei ole esittää huoltajan ja viimeistään opetushallituksen jälkimmäisen tiedotteen saapumisen jälkeen huoltajien yhteistä ilmoitusta oppilaan osallistumisesta uskonnonopetukseen.

Virheen korjaaminen vaatii kaikki perusopetuksen luokka-asteet kattavan tiedotuksen ja kyselyn. Koulun on tiedotettava jokaisen sellaisen oppilaan huoltajille, jonka katsomusaineopetusjärjestely on muu kuin yllä kuvaamani lähtökohtainen (eli siis muu kuin tilanteen mukaan ev.-lut. uskonnon opetus, ortod. uskonnon opetus, elämäntietoon opetus tai perusopetusasetuksen 5 §:n määräämä muu opetus tai ohjattu toiminta), että oppilas siirretään lähtökohtaiseen järjestelyyn, elleivät oppilaan huoltajat yhdessä muuta ilmoita tai pyydä tai päättä. Vastaava koskee uusien oppilaiden ilmoittautumisia ja muualta muuttavia oppilaita.

Jos sitten tulee siirtoja, yksikin, niin silloinhan vääryydet aiheellisesti korjautuvat, sikäli kuin oppilaita enää voi jälkikäteen pelastaa uskonnon turmiolta. Jos taas siirtoja ei tule, niin silloinhan tiedotus ja kysely on ollut helppo toteuttaa ja asiat on saatettu lailliselle kannalle; vääryyksiä joko ei ole ollut tai ainakaan niitä ei enää näin jälkikäteen voi edes tästä eteenpäin oikaista, vaan huoltajat taipuvat säilyttämään murheellisin mielin tähänastisen järjestelyn perimmäisestä toisin ajattelustaan huolimatta. Se*, että Rauma olisi noudattanut lakia alusta pitäen, olisi voinut tuottaa toisen tuloksen, kuin mikä on nyt tai korjauksenkaan jälkeen olisi, mutta tätä ei voi välttämättä todistaa. Rauman kaupungin valehtelu elämäntietoon opetuksesta on jo sinänsä paha. Pahemmaksi sen tekee se, että sen tähden on lapsia voinut joutua tarpeettomasti uskonnonopetukseen; uskonnon opetus taas on lapsille valehtelua, ja mitä sellainen opetus silloin voisi muuta tuottaakaan kuin valehtelijoita.

Rauman kaupunki on loukannut perustuslain 11 §:n takaamaa uskonnon ja omantunnon vapautta, koska se ei ole ottanut erityisesti uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien oppilaiden asiaa kunnolla hoitaakseen, ja samalla ollessaan näiden oppilaiden suhteen ev.-lut. uskonnonopetuksen puolella se on loukannut perustuslain 6 §:n takaamaa ihmisten yhdenvertaisuutta lain edessä.

Toivon oikeusasiamiehen tekävän seuraavaa: Rauman kaupungin kasvatus- ja opetuslautakunnan on katsottava toimineen lain ja sen tulkintojen vastaisesti, ja asianomaiset virkamiehet, kuten koulujen rehtorit, on saatettava virkavirheestä vastuuseen. Rauman kaupungille on huomautettava, että sen katsomusaineopetusjärjestelyt eivät ole nyt laillisella pohjalla. Toivon oikeusasiamiehen myös asettuvan tukemaan vaatimaani kaikki perusopetuksen luokka-asteet kattavaa tiedotusta ja kyselyä välttämättömänä toimenpiteenä asioiden korjaamiseksi edes tästä eteenpäin. Toivon näin uudelleen oikeusasiamiehen samoin asettuvan tukemaan sitä perustuslain selventämistä ottamaan KHO:n ennakkoratkaisun huomioon, jota esitin kanteluasiani dnro 1066/4/06 yhteydessä (vastineeni 29.8.2006 liitteessä nro 1).

Jouni Luukkainen

Yksi liite (ks. s. 1)

* Kirjoitusvirhe ”Tulos siitä” korjattu 11.2.2009.